

УДК: 37.013.42 - 376.5 - 373.7

ВІКТИМІЗАЦІЯ В ДИТЯЧОМУ ВІЦІ ЯК НАСЛІДОК ПОЛІФАКТОРНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ

Вадим Кобильченко, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна; vadimvk@ukr.net

Визначено, що віктимність - це властивість особистості, обумовлена сукупністю специфічних індивідуально-психологічних і соціальних детермінант. Віктимність - це прояв дисбалансу між можливостями індивіда, його особистими устремліннями й умовами реалізації в соціальному просторі життєдіяльності. Теоретично обґрунтовано, що доцільно досліджувати процес формування віктимної схильності особистості з дитячого віку. Доведено, що соціалізація дітей із порушеннями зору протікає в умовах інтенсивного «психологічного пресингу», що обумовлює зниження психофізичного потенціалу, виникнення дезадаптивних реакцій, що дезорієнтують особистість, посилюючи її віктимність.

Ключові слова: віктимізація, віктимна особистість, віктимний статус, віктимна поведінка.

Вадим Кобыльченко, Институт специальной педагогики Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев, Украина

Виктимизация в детском возрасте как следствие полифакторной депривации

Определено, что виктимность - это свойство личности, обусловленное совокупностью специфических личностно-психологических и социальных детерминант. Виктимность - это проявление дисбаланса между возможностями индивида, его личными стремлениями и условиями реализации в социальном пространстве жизнедеятельности. Теоретически обосновано, что актуально исследовать процесс формирования виктимной склонности личности в детском возрасте. Доказано, что социализация детей с нарушениями зрения протекает в условиях интенсивного «психологического прессинга», что обуславливает снижение психофизического потенциала, возникновение дезадаптивных реакций, которые дезориентируют личность, усиливая ее виктимность.

Ключевые слова: виктимизация, виктимная личность, виктимный статус, виктимное поведение, дети с нарушениями зрения.

Vadym Kobylchenko, Institute of Special Pedagogy The National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Victimization in childhood age as the consequences of polyfactor deprivation

It is determined that victimization is a property of a person, conditioned by a combination of specific personal psychological and social determinants. Victimry is a manifestation of an imbalance between the capabilities of the individual, his personal harassment and the conditions of implementation in the social space of life. It is theoretically justified that it is important to study the process of formation of the victim's propensity for personality in childhood. Biophysical properties of the individual in conjunction with inherent to the individual personal mental characteristics, manifestations of age-specific, socialization and adaptation in certain social conditions are victim psychological conditions. Experience deprivation leads to psychological abuse limits and as a result - reduce adaptation, behavioral performance, the formation of the sacrificial position, of the individual and, in general, - to improve victim. In the early school years many children have psychological or even psychiatric problems. What happened later blurred vision, and the more his loss, the greater the associated psychological trauma. Many teachers say lack of initiative, passivity of the child. That is, the loss or impairment often generate indifference not only to the public but also to private life. It is proved that the socialization of children with visual impairments takes place under conditions of intense «psychological pressure», which causes a decrease in the psychophysical potential, the emergence of disadaptive reactions that disorient the personality, increasing its victimity.

Keywords: victimization, victim person, victim status, victim behavior, children with visual impairments.

Процес особистішого розвитку людини, її соціалізації / індивідуалізації - це освоєння зовнішнього простору соціального буття й перетворення його на внутрішній простір особистості. Наявність у людини стабільного особистого простору обумовлює її суб'єктність, що дає змогу зберігати сталість, стабільність простору й підтримувати цю систему відкритою для обміну енергією, інформацією тощо (Єрмолаєва, 2006).

Особистісні (психологічні) межі як фізичні й психологічні маркери, що відокремлюють область особистого контролю, приватності та відповідальності однієї людини від такої самої області іншого, визначають її ідентичність і є інструментом рівноправної взаємодії й селекції зовнішніх впливів. Психологічний простір із цілісними межами дає можливість підтримувати особистісну автономію, у іншому випадку - депривується потреба у приватності, а звідси, - й можливість керувати взаємодією із зовнішнім світом (Валединська, Нартова-Бочавер, 2002).

Отже, досвід депривації призводить до порушення психологічних меж і, як наслідок, - до зниження адаптації, життєвої ефективності, до формування жертвової позиції особистості й, загалом, - до підвищення віктимності. Наразі «віктим-

ність» розуміють як сукупність властивостей людини, обумовлених комплексом соціальних, психологічних і біофізичних умов, що призводять до дезадаптивного стилю реагування суб'єкта [5],

У науковій літературі «віктимність» (від лат. *victima* - жертва) визначається як системна й динамічна властивість особистості, що обумовлює схильність ставати жертвою й проявляється в деформації взаємозалежних особистісних підструктур:

1) соціально-обумовлених властивостей - спрямованості, моральних властивостей, установок, мотивів, що проявляються, насамперед, у ставленні до людей, до себе тощо;

2) Я-концепції - суб'єктивні змісти, відносини й установки особистості на себе;

3) індивідуальних особливостей свідомості та емоційно-вольової сфери;

4) індивідуально придбаного досвіду - знань, навичок, умінь, звичок, рівня особистої культури [6].

Перераховані системні елементи відносні і об'єктивуються тільки в системі «людина - соціальне середовище», тому віктимність - це своєрідний психокультурний статус, що віддзеркалює досвід взаємодії індивіда із навколишнім середовищем [11].

Біофізичні властивості особистості в сполученні із притаманними для індивіда особистісними психічними особливостями, проявами вікової специфіки, соціалізації й адаптації у певних соціальних умовах є психологічними передумовами віктимності.

Як зазначає О. Андроннікова, в результаті неможливості вузького розгляду віктимності виникла необхідність системного підходу до цього явища у дискурсі міждисциплінарного аналізу [1]. Із цього погляду віктимність може розглядатися як соціальне явище, як індивідуальна психологічна характеристика особи з її віктимологічною активністю, як комплекс біопсихологічних особливостей індивіда тощо.

На сучасному етапі вивчення психологічних аспектів віктимної поведінки проводиться на двох основних рівнях: як наслідок соціального процесу і як індивідуальна девіація. Так, віктимність і віктимна поведінка особистості останнім часом стає предметом пильної уваги соціології, соціальної психології, психології особистості, психопатології.

Віктимну деформацію Ю. Руденська (2013) пов'язує із дефіцитом культурного потенціалу особистості, що розвивається, й вводить низку ознак: суб'єктивну незадоволеність; дезінтеграцію індивідуальної «Я-системи»; втрату психокультурної автономності, формування психокультурного ко'нформізму; неадекватне сприймання реальності; неадекватне самопізнання, самопереживання й самооцінку; зниження толерантності до фрустрації; порушену резистентність стосовно стресу; патогенну й деструктивну соціальну адаптацію; агресивність, яка компенсує самоствердження. Віктимна особистість конструє життєвий досвід з позиції ворожості / небезпеки зовнішнього світу й власного «Я» як слабкого / некомпетентного, у результаті чого виявляється в ситуації хронічної уразливості й безпорадності [12].

Формування особистості, як позитивне, так і дефектне, зазначає О. Андроннікова [1], є значною мірою результатом впливу вихователів, батьків, родичів, друзів, тобто осіб, які становлять найважливіший компонент мікросередовища суб'єкта.

З огляду на те, що соціальні якості формуються протягом тривалого часу в процесі взаємодії людини із зовнішнім середовищем, коли різні за характером і

силою зовнішні впливи переломлюючись через психофізичні дані цієї особистості, перетворюються на її звички, потреби, стають критеріями пропонованих до себе й до інших людей вимог (Леонт'єв, 1983), актуально досліджувати процес формування віктимної схильності особистості з дитячого віку.

Хоча формування особистості відбувається майже усе життя, з погляду профілактики віктимності період дорослішання людини є найбільш важливим (Андрой-пікова, 2005). Дослідниця стверджує, що підвищені віктимні здатності набуваються індивідом ще в дитинстві, і тим самим створюється реальна (але не фатальна) можливість небезпечного для нього розвитку подій, хоча самі ці події можуть статися у віддаленому майбутньому.

Як зазначає К. Фоміних (2012), порушення зору - це складна біопсихосоціальна проблема, обумовлена різкою зміною умов життєдіяльності людини й зміною функціонування всіх рівнів її психічної організації: психофізіологічних реакцій, емоційних станів, особливостей особистості, системи взаємодії тощо. В умовах зорового порушення підсилюється психоемоційна напруга, загострюється сприйняття індивідом, важких життєвих ситуацій, ускладнюється вибір адекватних засобів їхнього подолання, виникають стан інтрапсихічного конфлікту, соціальна дезадаптація, поведінкові порушення і т. ін. При цьому, зазначені аспекти корелюють зі ступенем виразності дефекту й часом його виникнення [15]..

Окремі дослідники наголошують на тому, що в молодшому шкільному віці багато дітей мають психологічні, або, навіть, психіатричні проблеми. Чим пізніше відбулося порушення зору, а тим більше, його втрата, тим сильніше пов'язана з нею психологічна Травма. Чимало педагогів відзначають безініціативність, пасивність такої дитини. Тобто, втрата або порушення зору часто породжують байдужість не тільки до суспільного, а й до особистого життя.

На думку Л. Солнцевої (2000), формування особистості дитини з порушеним зором, її активності, працездатності є вкрай «компліційним» процесом, що залежить від великої кількості різних впливів як зовнішнього, так і внутрішнього характеру в їхній складній взаємодії, що визначають вид, рід і якість індивідуальної психологічної системи. Щоб впливати на її формування необхідно враховувати особливості ті психічних утворень, що виникають при порушеннях зору. Чим більше і тонше диференціюються психічні процеси й стає зрозумілим їхнє протікання, чим вище ранг духовності й психічного розвитку дитини, а також її поведінка, тим більше, формування особистості залежить від адекватності впливу зовнішнього світу внутрішньому стану дитини. І якщо цей навколишній світ не відповідає умовам психічного розвитку й розгортання здатностей, то властивості, закладені в генетичній структурі дитини, можуть не розвинути, не виявитися і не розгорнутися [14].

Не зважаючи на те, що останнім часом інклюзивна освіта стає значною альтернативою традиційній спеціальній, проте існуючі реалії такі, що із приходом у спеціальну школу дитина з порушеним зором (особливо при значних його порушеннях) ще й дотепер значною мірою ізолюється від сім'ї й потрапляє в однорідне соціальне середовище собі подібних.

Аналіз соціальних дій індивідів у контексті повсякденного життя проводить-ся у феноменологічній соціології А. Шютца [17], який зауважує, що представники

певних соціальних груп інтерпретують об'єкти і явища через призму своїх знань. Інтерсуб'єктивність повсякденного знання й життя індивідів однієї групи відрізняється від іншої, унаслідок чого виникають значні розходження між ними. Починаючи з дитинства, на рівні повсякденного спілкування й по мірі засвоєння соціокультурних цінностей у людини починає складатися певне уявлення про групу й про себе у цій групі: це усвідомлене «Ми» на протигагу тому, що десь є інші люди - «Вони» зі своїм світобаченням і своїм життям. Несумісність множинних образів соціальної реальності, заснована на специфіці соціалізації індивіда, на існуючих соціокультурних цінностях, уявленнях про соціально престижні статуси, соціальний стан, призводить до різних соціальних дій і відносин (боязких, зарозумілих, ворожих), що закріплюють особистість у віктимному статусі.

Як ми зазначали (Кобильченко, 2010), повнота й правильність оцінки людиною інших людей, соціальні установки при сприйманні оточуючих і манера реагувати на їхню поведінку віддзеркалюють той конкретний досвід взаємодії з людьми, який має дитина. Саме тому, якщо вона постійно перебуває в сталому, однорідному оточенні, така обмеженість обов'язково негативно позначається на її особистісному досвіді, а дефіцит такого досвіду, зокрема, призводить до того, що учень не отримує певних уявлень про себе чи вони не відповідають реальності [9].

Специфіка сприймання життя віктимною особистістю також пов'язана з пасивною життєвою позицією й пасивністю адаптаційного процесу загалом (Холічева, 2009), що характеризується конформним прийняттям цілей і ціннісних орієнтацій групи, залежністю від умов [16].

Варто зазначити, що соціалізація дітей із порушеннями зору протікає в умовах інтенсивного «психологічного пресингу», що обумовлює зниження психофізичного потенціалу, виникнення дезадаптивних і особистісних реакцій, що дезорієнтують особистість, посилюючи її віктимність. *Віктимність* - це прояв дисбалансу між можливостями індивіда його особистими устремліннями й умовами реалізації в соціальному просторі життєдіяльності.

Родина - найбільш стійкий і консервативний елемент соціуму. Нині спостерігається системна трансформація родини як інституту первинної соціалізації (Порохнюк, 2014), про що свідчить збільшення виникаючих дисфункцій, їхнє масштабне поширення, що призводить до деформованого характеру його функціонування.

Порушення нормального функціонування в родині, недостатнє виконання основних функцій дає можливість охарактеризувати її як дисфункціональну. Саме дисфункціональна родина зумовлює розвиток і закріплення в дитини дезадаптивних способів і форм взаємодії з навколишнім середовищем (Мудрик, 2007), формування соціальної вразливості до критичних життєвих ситуацій (віктимності), перетворення в жертву несприятливих умов соціалізації (віктимізації).

До числа родин, у яких виконання основних функцій має деформований характер, зазвичай відносять родини, що виховують дітей із порушеннями психофізичного розвитку. Дисфункціональні симптоми, що характерні для таких родин, зумовлені порушенням розвитку або хвороби дитини й проявляються у вигляді напруженості - незадоволеності, стресу, відчуття провини, безсилля і т. ін. [18].

Дитина свідомо й несвідомо повторює «малюнок» родини: моделі взаємодії, вирішення конфліктів, способи подолання складних ситуацій і т. ін. У родинях з «хронічними» проблемами наявний високий ризик трансляції дітьми моделей поведіння, стилів життя батьків, й відповідно, - підвищеної віктимності та віктимізації [3].

Так, деформація функціональної спрямованості сім'ї властива родині дитини з порушеннями психофізичного розвитку, блокує соціальну адаптацію дітей, перешкоджає повноцінному соціальному функціонуванню [8]. У результаті, родина такої дитини, як інтерактивна система соціального онтогенезу особистості, стає фактором соціального дизонтогенезу, дефекту онтогенетичної соціалізації - віктимізації.

Конструювання уявлень про навколишній світ і власне «Я» будується на основі базисних переконань особистості (Падун, Котельникова, 2008), що впливають на фізичне, емоційне, когнітивне, поведінкове й соціальне функціонування. Функціонування в умовах ворожого простору, повного непередбачених і некерованих небезпек, формує суб'єктивне сприймання й відчуття себе жертвою зі специфічними змінами особистості у вигляді комплексу віктимних установок і специфічних змістів, що визначають життєву позицію й стратегію.

«• Відповідно до концепції «засвоєної безпорадності» М. Селігмана (2006), залежність і пасивність особистості є наслідком досвіду неконтрольованості негативних подій: індивід не проявляє належної активності, оскільки переконаний у неможливості власного впливу на події, що відбуваються [13].

Пасивність особистості може корелювати з такою особистісною особливістю, як інфантилізм, наповнюючи внутрішній світ віктимної особистості наступними характеристиками: невмінням вибудовувати адекватні відносини з іншими людьми, несаможиттєвостю рішень і дій, почуттям незахищеності, зниженою критичністю стосовно себе, підвищеною залежністю й безпорадністю. Інфантильний стиль реагування в проблемних ситуаціях відзеркалює нездатність особистості відповідально вибудовувати стратегії власного життя [4].

Інфантилізм - це незрілість людини, що виражається в затримці становлення особистості, за якої поведінка не відповідає віковим вимогам до дитини. Зазвичай виокремлюють психічний і психологічний інфантилізм, які відрізняються між собою не зовнішніми проявами, а причинами виникнення. Різниця полягає у тому, що у першому випадку це наслідок відставання, затримки у розвитку психіки дитини, тоді як психологічний інфантилізм породжений не стільки органічними, скільки соціально-психологічними причинами, передусім дефектами первинної і вторинної соціалізації.

Одним із найважливіших чинників розвитку психологічного інфантилізму є, передусім, виховання в сім'ї, коли батьки недостатньо серйозно ставляться до дитячих потреб, спроб самостійно діяти у певних ситуаціях, не дозволяють їй приймати самостійні рішення - тим самим обмежуючи дитину у свободі дій та вибору. Тобто, в інфантилізмі дитини можуть бути винні самі батьки.

Можливим варіантом адаптації людей із психофізичними порушеннями є пристосування до установок оточуючих. У певному випадку в якості провідного чинника виступає механізм психічної регресії, що пов'язаний із фіксаціями інфантильних рис особистості та форм поведінки [9].

Типовими для інфантильних дітей є переважання ігрових інтересів над навчальними, неприйняття шкільних ситуацій та пов'язаних з ними дисциплінарних вимог. Це призводить до шкільної дезадаптації, а надалі - і до соціальних проблем.

Віктимній особистості в ситуації міжособистісної взаємодії притаманна позиція інтолерантності одночасно із прийняттям поспішних, необдуманих, біполярних рішень. Реакції дитини на події зовнішнього світу згодом стереотипізуються: аналіз ситуацій відбувається вже за усталеним сценарієм, що рятує від неприємних переживань, думок і почуттів, захищає від перевантажень й допомагає звично вирішити проблему. У внутрішній картині світу це відображається у формі психологічних комплексів, що блокують розвиток особистості, її життєвий потенціал і знижують її активність [2].

У психологічній науці поняття «комплекс неповноцінності» (меншовартості) трактується як психопатологічний синдром, що призводить до появи у дитини невротичних відхилень у розвитку й проявляється у стійкій впевненості дитини у власній неповноцінності, передусім - особистісній.

Р. Немов (1995) визначає комплекс неповноцінності як систему негативних емоційних переживань, пов'язаних з реальною чи уявною відсутністю у людини певних цінних фізичних чи психологічних якостей. Комплекс неповноцінності супроводжується відповідними негативними психологічними симптомами: низькою самооцінкою, зниженням рівня устремління, підвищеною тривожністю та мотивом уникання невдач.

Комплекс меншовартості (почуття меншовартості) - це прояв непристосованості особистості, що страждає від відчуття переваги оточуючих над нею. Крім того, комплекс може виникати й унаслідок помилок чи невдач у провідній діяльності й суттєво впливати на поведінку дитини.

Першим дослідив і докладно описав комплекс меншовартості німецький психоаналітик А. Адлер. За ним, самоствердження людини починається з раннього дитинства і проходить також через вплив і фази підкорення та меншовартості, що сприяють компенсаторній тенденції надвартості та переваги.

Відчуття меншовартості є у кожної людини. Це не є психічним розладом, але, навпаки, стимулює нормальне прагнення і здоровий розвиток дитини. Патологічним це почуття стає тільки тоді, коли у дитини перемагає відчуття неадекватності, і це починає гальмувати її активність, робить її депресивною та нездатною до розвитку. У такій ситуації комплекс меншовартості може стати одним із засобів уникнути вирішення своїх труднощів.

Уявлення дитини про саму себе, тобто концепція власного «Я» еволюціонує залежно від обставин, які постають перед нею та її власними діями. Уявлення фактично формується на основі різноманітного досвіду, який переживається дитиною під час спілкування з іншими людьми і віддзеркалюється в її Я-реальному [9].

Наявність подібних глобальних і стійких особистісних підструктур, пов'язаних з незадоволенням базової, за А. Маслоу (1982), потреби в безпеці, стає потужним фундаментом для формування віктимного світогляду.

Дисбаланс між негативними зовнішніми впливами й здатністю переборювати різні ризики, загрози й небезпеки підсилює деструктивні особистісні реакції у вигляді хронічного переживання страху, тривожності, побоювань, стресів, фрустра-

цій. Високий рівень тривожності в умовах віктимності є показником гіпертрофованої чутливості й залежності від впливів середовища, при якій загроза власній особистості сприймається навіть в умовах невеликої небезпеки або напруги [6].

Деструктивність індивідуально-соціальної взаємодії в умовах віктимності обумовлює деформацію й неадекватність ціннісно-смыслових позицій, спотворює характерні мотиви, спонукування, стійкі ставлення до явищ дійсності, інших людей, фактів, обставин життя тощо [4].

Специфічними особистісними умовами віктимності людей з обмеженими можливостями здоров'я є деформація системи соціально-обумовлених властивостей особистості: неадекватні комунікативні установки, деформація границь психологічної суверенності, перекручування системи цінностей (Фоміних, 2012). Виходячи із цього, дослідниця робить такі висновки [15]:

1) віктимність - це властивість особистості, детермінована сукупністю специфічних індивідуально-психологічних і соціальних чинників, що обумовлюють потенційну або реальну схильність суб'єкта ставати жертвою;

2) внутрішній світ віктимної особистості охоплює пасивність, залежність, низький адаптаційний потенціал, закритість і відособленість, неадекватне самопізнання й сприймання реальності, фіксовані негативні установки, комплекси, дефіцитарні й деформовані конструкта Я-концепції і т. ін.

Зазначене перешкоджає самоактуалізації, саморозвитку та ефективному соціальному функціонуванню дитини з порушеним зором [8].

Отже, узагальнюючи особливості віктимної особистішої деформації, треба виділити: кумуляцію негативного життєвого досвіду, що є одним із наслідків поліфакторної депривації; страх перед помилками й неприємностями, пасивність, залежність від навколишніх, несамостійність у розв'язанні проблем і неможливість протистояти їм.

Загалом, все це зумовлює дефіцит можливостей для «життєвого старту», соціального розвитку й самореалізації особистості молодшого школяра з порушеним зором, який потребує на цьому складному шляху педагогічної підтримки й кваліфікованої психологічної допомоги в межах інтегративної технології психолого-педагогічного супроводу.

ЖИТТЯ

1. Андронникова О. О. Віктимное поведение подростков : факторы возникновения и профилактика : монография / О. О. Андронникова. - Новосибирск : НГИ, 2005 - 300 с.

2. Аюрзанаев О. И. Теория психологического комплекса / О. И. Аюрзанаев // Психология и соционика межличностных отношений. - 2007. - № 9. - С. 27 - 33.

3. Добряков И. В. Психология семьи и больной ребенок : учебное пособие : Хрестоматия / И. В. Добряков, О. В. Защирина. - СПб. : Речь, 2007. - 400 с.

4. Журлова И. В. Социально-педагогическая виктимология / И. В. Журлова. - Мозырь : УО МГПУ им. И. П. Шамякина, 2010. - 172 с.

5. Кельбя С. Г. Віктимність та необхідність її профілактики / С. Г. Кельбя, Б. А. Лeko // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». - 2015. - Випуск 3. - С 136 - 143..

6. Клачкова О. А. Психологические особенности виктимной личности / О. А. Клачкова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. - 2008 (март). - № 25 (58). - С. 396 - 399.

7. Кобильченко В. В. Інтегративна технологія психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору / В. В. Кобильченко // Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: матеріали онлайн-конференції у 2-х т. -" Т. 1. (25 листопада 2016 року, м. Суми). - Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. - С 63 - 66.

8. Кобильченко В. В. Психологічні особливості соціального функціонування дітей молодшого шкільного віку з глибокими порушеннями зору / В. В. Кобильченко // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук, праць: Вип. 11 / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. - К, 2016. - С. 69 - 77.

*9. Кобильченко В. В. Соціально-психологічні основи розвитку та корекції особистості підлітка в нормі і при патології зору: [монографія] / В. В. Кобильченко. - К.: Освіта України, 2010. - 550 с.

10. Омельченко І. М. Сутнісні модули категорії «комунікативна діяльність» у дискурсі іпостнекласичної психології / І. М. Омельченко // Психологія і особистість. - 2017. - № 1 (11). - С: 25 - 40.

11. Ривман Д. В. Виктимология: [Монография] / Д. В. Ривман, В. С. Устинов. - Н. Новгород: Нижегородский юридический институт МВД РФ, 1998. - 211 с.

12. Руденская Ю. Е. Факторы онтогенетической виктимизации личности в интерактивной системе семьи / Ю. Е. Руденская // Сибирский педагогический журнал. - 2013. - ф 3. - С. 180 - 183.'

13. Селигман Мартин Э. П. Новая позитивная психология: научный взгляд на счастье и смысл жизни / М. Селигман. - М. : Издательство «София», 2006. -368 с.

14. Солнцева Л. И. Тифлопсихология детства / Л. И. Солнцева. - М. : «Полиграф сервис», 2000. - С. 1 - 126.

15. Фоминых Е. С. Нарушения личностных границ студента-инвалида в контексте его виктимной деформации / Е. С. Фоминых // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Серия «Педагогические науки». - 2012. - № 1(65). - С. 122 - 125,

16. Холичева О. В. Пассивность как системная характеристика виктимной личности / О. В. Холичева // Научные проблемы гуманитарных исследований. - 2009. - № 10 (1). - С. 104 - ПО.

17. Шютц А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии / А. Шютц // сост. А.Я. Алхасов; пер. с англ. А. Я. Алхасова, Н. Я. Мазлумяновой; науч. ред. перевода Г. С. Батыгин. - М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2003. - 336 с.

18. Maslach C. Early Predictors of Job Burnout and Engagement / C Maslach, M. P. Leiter // Journal of Applied Psychology. - 2008. - Vol. 93. - №. 3. - P. 498 - 512.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Andronnikova, O. O.* (2005). *Viktimnoe povedenie podrostkov: faktory vznikovenija i profilaktika*. Novosibirsk: NGL. [In Russian].
2. *Ajurzanaev, O. I.* (2007). *Teorija psihologicheskogo kompleksa*. *Psihologija i socionika mezhlchnostnyh otnoshenij*, 9, pp. 27 - 33. [In Russian].
3. *Dobryakov, I. V., Zashhirinskaja O. V.* (2007). *Psihologija semi i bolnoj rebenok*. Sankt-Peterburg : Rech. [In Russian].
4. *Zhurlova I. V.* (2010). *Socialno-pedagogicheskaja viktimologija*. Mozyr: UO MGPU im. I. P. Shamjakina. [In Russian].
5. *Kelbya, S. H., Leko, B. A.* (2015). *Viktymnist ta neobkhdnist yiyi profilaktyky*. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiya»*. - 3, pp. 136 - 143. [In Ukrainian].
6. *Klachkova, O. A.* (2008). *Psihologicheskie osobennosti viktimnoj lichnosti*. *Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gercena*. 25(58), pg. 396 - 399. [In Russian].
7. *Kobylchenko, V. V.* (2016). *Intehratyva tekhnolohiya psykhologo-pedahohichnoho suprodu molodshykh shkolyariv z porushennyamy zoru*. *International Theoretical and Practical Conference «Korektsiyno-reabilitatsiyna diyalnist: stratehiyi rozytuku u natsionalnomu ta svitovomu vymiri»*. (pp. 63 - 66), Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. [In Ukrainian].
8. *Kobylchenko, V. V.* (2016). *Psychological features of social functioning junior school children with deep visual impairment*. *Education of persons with special needs ways of dewelopment*. issue. 11, Kyjiv. - Pp. 69 - 77. [In Ukrainian].
9. *Kobylchenko, V. V.* (2010). *Sotsialno-psykhoholichni osnpy rozytuku ta korektsiyi osobystosti pidlitka v normi i pry patolohiyi zoru: [monohrafiya]*. Kyiv: Osvita Ukrayiny. [In Ukrainian].
10. *Omelchenko I. M.* (2017). *Essential modes of «communicative activity» category in the postnonclassical psychological discourse*. *Psychology and personality*. 1 (11). - Pp. 25 - 40. [In Ukrainian].
11. *Rivman, D. V., Ustinov, B. C* (1998). *Viktimologija*. N. Novgorod: Nizhegorodskij juridicheskij institut MVD RE [In Russian].
12. *Rudenskaja, Ju. E.* (2013). *Faktory ontogeneticheskoy viktimizacii lichnosti v interaktivnoj sisteme semi*. *Sibirskij pedagogicheskij zhurnal*. 3, pp. 180-183.
13. *Seligman, Martin je. P.* (2006). *Novaja pozitivnaja psihologija: Nauchnyj vzgljad na schaste i smysl zhizni*. - Moskva: Izdatelstvo «Sofija». [In Russian].
14. *Solnceva, L. I.* (2000). *Tiflopsihologija detstva*. - Moskva: «Poligraf servis». [In Russian].
15. *Pominyh, E. S.* (2012). *Narusheniya lichnostnyh granic studenta-invalida v kontekste ego viktimnoj deformacii*. *Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*. Serija «Pedagogicheskie nauki». 1 (65), pp. 122 - 125. [In Russian].
16. *Holicheva, O. V.* (2009). *Passivnost kak sistemnaja harakteristika viktimnoj lichnosti*. *Nauchnye problemy gumanitarnyh issledovanij*. 10 (1), pp. 104 - 110. [In Russian].
17. *Shjutc, A.* (2003). *Smyslovaja struktura povsednevnogo mira: ocherki po fenomenologicheskoy sociologii*. Moskva: Institut Fonda «Obshhestvennoe mnenie». [In Russian].